

“Puritia te Panui hoko whenua, a, kia kiia atu ra ano.” A puritia tonutia iho e ia. A kahore he kupu tae noa ki te 24 o Aperira, a i taua ra ka tae atu te waea a te Heketari mo nga Whenua “E kiia ana e te Minita mo nga Whenua o te Karauna kia panuitia te panui o raro nei. I runga i te panui o te 25 o Maehe kua hori nei, kua tukua te hoko o te Mania o Waimate ki tetahi ra o muri nei kiia mai e whakaae ana ranei koe ki te panui mo te Mania o Waimate, a ka tuku atu ki te nupepa i Taranaki?” Ka whakahokia atu e Te Komihana “kua tukua atu ki nga nupepa o Taranaki, tukua mai te panui, kei te tonotono tonu nga tangata kua tukua ranei te hoko mo taihoa.”

Ko te mahi whakamutunga tenei i runga i te tikanga hoko o te Mania. Na te Kawanatanga ake ano i whakarite nga tekihana tuku ki te hoko, “nga whenua utu nui,” e rima pauna mo te eka, a mo “te whenua utu ki muri,” a, i nga tekihana, “I puritia kua e hokona.” Ko nga mea o muri nei ko nga tekihana i makatia hei Rahui e Meiha Paraone i te mapi i Poneke, kua kiia i mua ake nei, a i kiia e ia i reira “kia puritia i te hoko mo aiane.” Kua ata waiho marire e te Runanga Whenua ma te Kawanatanga e hoatu nga whika o nga tekihana o ia wehewehenga, a kahore i mohio koia ranei e whakaae ki to maua whakaaturanga i te panui kua tuhituhia mo te kahiti.

VIII. TE PARAUTANGA O TE WHENUA O TE KAI-NOHO.

Kua whakatakotoria ki to aroaro e Te Kawana, i runga i nga korero o mua ake nei te take o to maua whakapono; ko te take pono o te whakakorenga o te ruri, ko te kore o te mahi i te mea ko te tikanga kia mahia i mua o te timatanga o te ruri o te Mania, ara, te whakarite i nga Rahui mo nga tangata Maori, me te maka ano ki te whenua. Na, me korero atu maua inaiane i te mahi a Te Whiti hei tono kia whakaarohia tenei mea, a tahuri nei a ia ki te parau i te whenua o nga kai-noho.

I ki a Te Make ki a Te Whiti i te 2 i te 3 o Aperira, kua kitea nei hoki e tatou, mana e tuhituhi ki te Kawanatanga, a ki te puta mai he utu mo tana tuhituhi mana e whakaatu; kahore he aha i puta. E whakaaro ana maua, he kitenga na Te Whiti kahore he whakahoki ki tona hiahia, a te Kawanatanga, na kona ka whakaputa ia i te kaha, kia puta ai tetahi whakaritenga. I te 25 o Mei ka mahi a ia i runga i tetahi tikanga hou, ki ana a ia, ko ia te Rangatira o nga whenua katoa i Nui Tirenī. A, i runga i tona mana hou, tonoa ana e ia etahi o ana tangata ki te parau i nga whenua o nga kai-noho o te whenua, a ko o ratou take ki taua whenua he karauna karaati, a kua hokona ki te Kawanatanga, ehara i te mea ko nga whenua anake i riro i te rau o te patu, engari ko etahi i hokona e nga tangata maori ki te Kawanatanga i mua o nga tau e wha tekau kua pahure. Ko te kupu o aua tangata i haere ki te parau i ki, i parautia “Kia puta tetahi whakariterite, a heoi ano te hiahia o Te Whiti kia puta mai a Te Kawana ki te whakarite i nga raruraru.” Tera ano pea he tikanga nana i akiaki ia Te Whiti kia mahi penei; he whakapahapa kua whakamamaetia e te kore whai kupu o te Kawanatanga ki a ia; he mohio pea nona ki tona ake nui haere, i runga i tona kaha ki te pei atu i nga kairuri, te peinga kahore nei i whakakorea; a i rapua ranei e te Kawanatanga he utu, a kua nui haere te whakapono ona tangata ki tona mana ehara i te whenua; ko tona aroha ki te mana. A hei whakamutunga, te aro titiro ona ki te whakahokinga mai o tona whenua; era e kitea i enei te nui o te tono a Te Whiti. A ki te tika tenei, he mea nui i runga i te mahi whakariterite hei mahinga mo a muri ake nei. Inaiane ka nui atu te mahi whakangawari ia Te Whiti i te wa i kororero ai raua ko Te Make, a i mua i te mahi parau, a ki te mahi i nga mahi nunui kahore i mahia e ia i mua.

Me te mea i haerere a Te Make i Poneke tae ki Nu Paremata timata mai i te timatanga o Aperira a tae kia Hurae. I te 20 o Hune i waea mai a ia i Okato “kahore a ia i tae noa ki a Te Whiti,” a i te 22, i waea a ia kua “tonoa a Te Whiti kia haere mai ki te korero puku, a kahore i utua mai.” Timata i tenei wa ko te mahi a Te Make, he Komihana a ia, hei ata rapu i nga kereme o nga tangata kahore i whakaritea “I runga i nga Poraka kua oti i te Takutai ki te Hauauru.” A me te mea i huia mai te Mania o Waimate, otira kahore pea i whakaarohia ko tetahi tena. I kahititia tona whakaaturanga i te 20 o Hepetema, 1879, a ko te utu mana i te tau, e 650 pauna moni, timata i te 1 o Hurae, 1879; “Me tango enei moni i roto i nga moni o te Poti mo te hoko whenua Maori.” A kua riro atu i a ia i mua nga moni, e 638 pauna hei utu mo tona haerenga kia kite i a Te Whiti, a huia ki ona moni i pau i runga i taua haere, mo nga marama e toru, ia Aperira tae ki Hurae. Kahore maua i kite i etahi mahi ke i runga i tenei mahi kia Te Whiti.

Timata mai i Mei a taea te timatanga o Akuhata, haere ana te mahi o te parau i te nuinga o nga wahi o te Porowini o Taranaki; timata i te whenua tata ki Te Hawera, ki te Tonga o Waingongoro, ki te taha ki te Hauraro o Waitara. I parautia nga whenua i raro o nga mana katoa; i runga i te whenua riro i te rau o te patu, i te whenua kua hokona e nga tangata Maori ki nga Pakeha, a i riro nga whenua i runga i te hoatu a te Karauna ki nga Maori i runga i te tikanga whakarite, a i runga i te whenua i hokona e nga tangata Maori ki te Karauna i nga tau e toru tekau ma rima, a kua Karaunatia noatia atu ki nga Pakeha. I ki a Te Whiti ratou ko ona tangata, i peneitia kia kitea te mana o te whenua riro i te rau o te patu; a tenei ano, kia tahuri ai te Kawanatanga ki te whawhai ki a ia, a ko te otinga ko tona atuanga, a ka panāia nga Pakeha, a ka whakahokia katoatia nga whenua e nohoia ana e nga Pakeha ki nga tangata Maori nona ake. I whakaarohia e te Kawanatanga tenei mea, me te mea ko tenei parautanga hei whakamana i te tika o ta ratou take mo te whenua kua “hokona, ehara i te whenua riro i te rau o te patu, otira kahore i hoatu nga utu, a takoto noa mo nga tau tekau ma toru;” ka honoa atu ano tenei kupu “Me te mea ko ta ratou hiahia ko te ata whakariterite.” I puta ano tenei tikanga i roto i tetahi waea a Te Tumuaki o nga Minita i tukuna atu ma roto i a Meiha Paraone ki nga tangata o Te Hawera. I ki a Ta Hori Kerei “E ki ana nga tangata Maori, ara, etahi o ratou, ko ta ratou e mahi nei nei hei whakaatu i nga mahi he kua pa mai ki a ratou mo nga tau maha kua puta i runga i nga kupu hoatu utu mo te whenua; ko etahi e mahi ana i runga i te tohutohu o tetahi Porangi, a kahore e mohiotia te otinga o te mahi porangi. Ehara tenei i te mea hou. I puta tetahi mahi ahua rite ki tenei i taku tamarikitanga i te Kaute o Keneti (i Ingarani), a he maha nga tangata i mate. Me whakaatu koe ki a ratou (ki nga kainoho i Te Hawera), kahore he korero whakarite whenua ki a Te Whiti inaiane, a kei a matou te tikanga mo te mahi, me pehea ranei, me pehea ranei.”

Tae noa ki tenei wa, kua whakakorea e te Kawanatanga te tono a nga kainoho i te whenua kia kaha te mahi ki nga kaiparau o te whenua, a kua tono atu ki nga kainoho i te whenua kia kua ratou e